IL-MALTI U L-GĦARBI TAL-PALESTINA

Minn liema lsien huwa mnissel il-malti ?

Għal din il-mistoqsija, dawk li jafu jew jidhirlhom li jafu xi ħaġa fuq l-ilsna, ma jaqblux bejniethom fit-tweġiba li jatu. Min jgħid li l-malti nisel il-lhudi; min igħid li hu feniċ; min għarbi ta' Tunes, min għarbi ta' Libnan. Jista' jkun ukoll li xi ħadd jgħid li hu għarbi masri jew xi lsien ieħor, għalkemm lili, billi m'jeniex f'Malta ma laħaqx wasalli f'widnejja.

Jien hawnhekk, ma rridx nindaħal fejn ma jesagħnix billi ngħid kif inħossha fuq nisel il-malti, għax ma nqishiex ħaġa tiegħi li bit-teftufiet tal-għarbi li għandi mmur niż-żattat ħdejn irġiel li għomorhom u żmienhom iqallbu l-kotba. B'dana kollu, il-għaxar snin li ili ngħix fost il-għarab, naħseb li huma biż-żejjed biex nista' nagħraf il-laqxa t-tajba mill-ħażina biex innewwilha lill-bennejja ħalli jirfdu l-imramma tagħhom.

Irrid kieku nqabbel il-malti mal-għarbi tal-Palestina u m'hux ma' ieħor, għax iż-żmien kollu li ili barra minn Malta, għaddejtu fil-Palestina, aktarx f'Ġerusalemm jew ma' dwarha. Tas-sew li n-nies ta' hawnhekk ma jitħaddtux kollha bħal xulxin; minn belt għal belt, minn raħal għal raħal, hemm dejjem xi kliem li ftit jew wisq jitbiegħed mill-ieħor (1). Imma billi, kif għidt, jien aktarx kont dejjem f'Ġerusalemm jew ma' dwarha, fejn jiġu nies minn kull imkien, il-lsien li nisma' jitħaddtu bih, huwa bħala l-ġemgħa tal-ilsna kollha li jitħaddtu bihom f'kull naħa tal-Palestina.

Biex naqtgħu fil-qasir, immorru mill-ewwel fil-qalba, u nġibu ġemgħa ta' kliem midmum, ħalli kull min jaqra jista' jara x-xebħ li hemm bejn il-għarbi u l-malti. Hawn hu: min jitkellem huwa missier li jgħallem lil ibnu jagħlef u jisqi l-baqra.

1. Tagħal ja Tannus, u għalef il-baqra.

2. Ħott magħ t-tibn tlaet ħafnaet kirsennae.

3. Qarreb, ja ebni, u la tħafx minnhae, ħijae ħedjae u ma tintaħx.

4. Eklet il-għatf. Jilżem al'an tisqiħae maj mn'il-għajn.

5. Hill erbâtha u iiffhu għalae qrunħae. Bagħden, ħud el-għasaj, u suqha għalae meħl. La tadrubha ketir

6. Wasalna il-għajn. Tmeħħel għaliħae li taxrab.

7. Xabgħat. Suqha u arġagħ bihae ilee il-maqbad, u qul l'oħtak Selmae taħlibhae.

Ma naħsebx li jinħtieġ infissru kollox bil-malti kelma b'kelma; biż-żejjed infissru dak li hu meħtieġ.

1. Taghal = ejja. Fid-Dizzjonarju ta' Falzun, hemm: Talhaw, li tfisser Ejja l'hawn. 2. Hott = ixħet, qiegħed. Kirsennae = ħaxixa li tixbah liż-żofsfa jekk m'hix hi n-nfisha. Jatuha lill-bhejjem bħala ġwież. 3. Qarreb = oqrob, ersaq. Tħafx = tibżax. Ma tintaħx = ma tatix bir-ras. 4. Eklet = kielet. Jilżem = jiħtieġ. Al'an = issa. Hemm wisq nies igħidu *issa* bħalna l-maltin. Maj = ilma (il-ma). 5. Baghden = imbagħad. Hud el-għasaj = hu l-għasluġ, il-ħatar. Għalae meħl = bil-meħl (pian-piano). Fil-Falzun għandna wkoll *mieħel*, li jfisser wieħed artab, li jagħmel kollox b'meħlu. La tadruha ketir = la taħbatha wisq, bil-kotra. 6. Tmeħħel = kun mieħel, la tgħaġġilx. 7. Il-marbad = il-maqjel. Qul = għid. Minn dan il-verb ma baqalniex fil-malti ħlief l-imgħoddi Qal.

Il-kliem malti qiesu kollu jinsab fil-għarbi tal-Palestina. Hemm xi kliem li għadni qatt ma smajtu. Ara x'erbgħa: barri, bebbux, bixkilla, bitħa, brimba, biqa, dgħajsa, gerżuma, qannata, mgħażqa, misraħ, xellug, żrinġ, żagħżugħ, u oħrajn li bħal issa ma' jiġunix f'moħħi.

Hemm imbagħad kliem li għalkemm ħossu bħal malti, ittifsir tiegħu huwa ħaġ'oħra. Ara xi tnejn :

Malti.	*Għarbi.*
Ħalq = mouth, bocca.	Ħalq = throat, gola.
Għajjien = tired, stanco.	Għajjân = sick, ammalato.
Fieq = heal, guarirsi.	Fâq = wake, svegliarsi.
Xieref = hard, duro.	Xarìf = honoured, reverito.
Kebbes = light, accendere.	Kebbes = squeeze, spremere.
Blat = rocks, roccie.	Balât = flagstones, mattoni.
Ħażin = evil, cattivo.	Ħażin = sad, triste.
Tama = hope, speranza.	Tama' = greed, avarizia.
Ftakar = remember, ricordarsi.	Ftakar = think, pensare.
Leħen = voice, voce.	Leħen = melody, melodia.

U oħrajn li bħal issa nsejthom.

* * *

Hemm ukoll kliem fil-malti li jinsab fil-għarbi, imma li aħna l-maltin aktarx biddilna xi ħaġa minnu jekk ma ħarbatniehx għal kollox. Ħa' nsemmi xi waħda li niftakarha bħal issa: aħna ngħidu: Mela! b'żewġ tifsiriet, waħda taqbel mat-taljan *certamente*, u oħra ma' *dunque*. Ara kif: "Imbagħad x'għamiltu? Bqajt sejjer il-quddiem?" "Mela" (*certamente*). "Mela lè?" (*dunque no?*). Bil-għarbi jgħidu: Mbela, fl-ewwel tifsira biss.

Il-għarab, fejn aħna l-maltin ingħidu, *igħaġġibna*, igħidu, "Jahxat". Minn dan, *ġibna* jgħidulha "Haxta," *ġibda żgħira*, ħxajta. Minn din il-kelma ġiet *iċ-ċajta* tagħna l-maltin.

It-tin il-bikri li jsir f'Ġunju, aħna ngħidu *bajtar*, jew, *tin tal-bajtar*. Il-għarab il-*qiegħa* (l-andar) igħidulu biedar; minn hawn il-kelma *bajtar* tagħna. Billi dak il-ġens ta' tin isir għal żmien l-andar, għall-ewwel in-nies kienet issemmih "*Tin tal-bâdar*," id-*d*, tbiddlet u saret *t*, u hekk drajna ngħidu *tin tal-bajtar*. Dan l-aħħar, waqgħet ukoll il-kelma *tin tal*, u sirna aktarx ingħidu "bajtar" biss. Il-bajtar tax-xewk, billi jibda wkoll fiż-żmien li n-nies tkun għadha tidres, issemma bajtar ukoll.

Hemm ċekċik ieħor bħal dan, imma naħseb aħjar inħallih barra biex ma ntawwalx.

* * *

Teftufa oħra u biż-żejjed. Fir-rħula tal-Palestina, wisq drabi fil-kliem fejn tidħol il-*k*, isemmgħuha *ċ*, bħallikieku: Il-klaeb tokil kill xi (il-klieb tiekol kollox), huma jgħidu: Iċ-ċilaeb toċil ċill xi. Kif ħalok (kif int?), igħidu: Ċif ħaleċ? jew, Kif ħaleċ? u wkoll, Ċif ħalek? Aħna l-maltin sa fejn niftakar m'għandniex għajr żewġ kelmiet li fihom nibdlu l-*k* maċ-*ċ*. waħda: ċlamit, bil-għarbi karmit; u l-oħra b'Alleċ, minn b'Allek, = b'Alla tiegħek (ħalfa).

Il-għarab tal-Palestina, qabel *i*:— fgħal l-imdara' (verbo t. pres.), iwaħħlu l-*b*, bħala: Ana b'exufx = ma narax. B'eruh il-jum = immur il-lum. Il-għasfur b'igħanni = il-għasfur igħanni, u hekk il-bqija. Aħna l-maltin dan ma nagħmluh qatt.

L. G.

Il-Palestina.